

**Inleiding uitgesproken door Dr. Johannes Tromp op 12 maart 2005
in de Algemene Vergadering van Beraad van de Remonstrantse Broederschap**

Reden en rechtvaardiging van gemeenschappelijk belijden

Naar aanleiding van *Wij geloven - wat geloven wij?*

Vandaag gaan wij de uitdaging aan ons te beraden op de vraag of het wenselijk en, indien ja, ook mogelijk is dat wij tot een gemeenschappelijke uitspraak komen over de inhoud van ons geloven; of, in een iets andere woordvolgorde: dat wij tot een uitspraak komen over wat wij als remonstranten in ons geloven gemeenschappelijk hebben.

Dat is een andere vraag dan die naar wat elk van ons voor zich gelooft. De vraag naar het individuele geloof van elk van ons is ten minste zo belangrijk als die naar ons gemeenschappelijke belijden, en waarschijnlijk voor elk van onszelf veel belangrijker, maar die vraag is hier niet aan de orde. Het individuele geloof van mensen kan en mag ook niet aan de orde gesteld worden in een vergadering als deze. De vrijheid van het individuele christelijk geloof is een groot en door onze Broederschap duur bevochten goed. Die vrijheid is de grondslag van ons kerkgenootschap, verankerd in de beginselverklaring en het zou in strijd zijn met alles wat remonstrants aan en in ons is, om iemands individuele geloofsbeleving in een kerkelijke vergadering ter discussie te stellen. Dat doen we dus in ieder geval niet.

De uitdaging is daarentegen of wij als kerkgenootschap een formulering van de inhoud van het geloof kunnen vinden die wij gezamenlijk kunnen onderschrijven, en die inhoudelijk verder gaat dan wat wij in de Beginselverklaring hebben vastgelegd, namelijk „God eren en dienen.” Dat wil iedereen wel, maar is het mogelijk dat we daar juist als remonstranten in gemeenschappelijkheid iets meer over zeggen? Voordat we die uitdaging aannemen, moeten we ons beraden op de vraag of we eigenlijk wel meer willen zeggen dan dat, en zo ja, waarom. Ik wil in deze inleiding een paar woorden aan deze vraag wijden. Daartoe zal ik eerst twee redenen bespreken waarom we dat niet zouden willen, en vervolgens twee redenen waarom we dat misschien toch wel zouden willen.

Voordat ik aan die redenen begin, moet ik de aard van deze bijeenkomst met nadruk preciseren. Het doel van dit beraad is niet om tot een gemeenschappelijke belijdenis te komen. Dat is te vroeg, en daartoe is een beraadsvergadering geschikt noch bevoegd. Bevoegd daartoe is uitsluitend de Algemene Vergadering van Bestuur, gehoord het Convent van Predikanten en dan nog kunnen gemeenten ermee doen wat ze zelf willen. Het enige doel van onze bijeenkomst vandaag is alleen maar eens te peilen, of we vinden dat er iets aantrekkelijks is in de poging, en of de eventuele aantrekkelijkheid ervan de moeite die zo'n poging vergt, rechtvaardigt.

1. Twee redenen om niet tot gemeenschappelijk belijden te willen komen

In de geschiedenis van de Broederschap is het tweemaal tot de aanvaarding van een gemeenschappelijke geloofsbelijdenis gekomen.

De eerste keer was in 1621, en maakte deel uit van het proces van kerkvorming. De door de Synode van Dordrecht verbannen remonstranten sloten zich aaneen in een eigen organisatie. Binnen de Nederlandse grenzen was die Broederschap clandestien, maar de ballingen meenden het goddelijk recht aan hun kant te hebben, beschouwden de Synode als onwettig en achtten zich gerechtvaardigd de besluiten van de Synode te trotseren. Als bewijs, niet van hun gelijk, maar van hun goed recht en serieuze, christelijke bedoelingen, stelden zij hun geloofsbelijdenis op.

De predikant en dichter Dirk Rafaëlszoon Camphuysen verzette zich tegen het voornemen tot het formuleren van een geloofsbelijdenis. Hij waarschuwde dat de jonge organisatie zich daarmee op hetzelfde verderfelijke, ja duivelse pad zou gaan begeven als de eigenste hervormde kerk die de remonstranten had uitgestoten. Hij dichtte:

*De Sathan kreegh (niet lang gele'en)
In onse Vader-landt
't Verkeerd-geleerde rot by een,
Stout op de Aerdsche handt.
Wat sagh men daer? O! over-snoode list!
De Waerheydt wierdt voor leugen gevonnist.
Wat quam daer uyt? O! al te leelijck stuck!
Voor 's waerheyds volgers veel vervolgh en druck.*

Camphuysen vreesde geloofs-, gewetensdwang, die ontstaat waar de ene mens zich een oordeel aanmatig over de correctheid van de geloofsbeleving van een ander.

„Wat heb je daaraan? Wie doe je er een plezier mee? Wat is ermee gewonnen?,” zo schreef hij in zijn ‘Waerschouwinghe’ van 1620. Camphuysen waarschuwde tegen het formuleren van een gemeenschappelijke belijdenis, omdat hij vreesde dat daarvan een normerende, voorschrijvende werking zou uitgaan, en dat was wel het laatste dat hij, die zich als martelaar voor de godsdienstvrijheid beschouwde, zou wensen.

Het leden- en vriendenbestand van de tegenwoordige Remonstrantse Broederschap bestaat voor een niet onbelangrijk deel uit mensen die vroeger bij andere kerkgenootschappen aangesloten zijn geweest. Een aantal van hen heeft aan die vroegere tijd slechte herinneringen, juist wegens de in die kringen nog steeds heersende belijdenisdwang of bepaalde van bovenaf opgelegde dogma's. Het is voorstelbaar dat zij, die menen in de Broederschap een geloofsomgeving te hebben ontdekt waarin van zulke dwang principieel geen sprake is, vreemd opkijken van het voorliggende initiatief: is dat nu niet precies waarvan zij eindelijk verlost dachten te zijn?

Tussen deze groep mensen en de dichter uit de vroege 17de eeuw lijken grote overeenkomsten te bestaan. Toch zijn die overeenkomsten maar gedeeltelijk, of oppervlakkig. In de eerste plaats heeft Camphuysen de grote kerk niet verlaten, maar hij is eruit gezet. In de tweede plaats was godsdienst in de 17de eeuw nog goeddeels een publieke zaak: een remonstrantse predikant werd destijds niet alleen van zijn ambt ontheven, maar ook door de seculiere overheid gevangen gezet of naar buiten de landsgrenzen verbannen. In dit opzicht valt er van de tegenwoordige overheid niets te vrezen (althans niet door remonstranten). In de derde plaats kende Camphuysen wel degelijk een onwrikbare regel voor het geloof: Gods heilig woord, zoals klaarhelder en onbetwifelbaar neergelegd in de Schrifturen van het Oude en Nieuwe Testament, een alternatief voor een geloofsbelijdenis dat weinig tegenstanders van vandaag op die manier zullen omhelzen.

Op het gevaar af wat lomp en weinig pastoraal te spreken, zeg ik: zij die nu vrezen dat uit de poging te komen tot een formulering van wat ons als remonstranten in het geloof verenigt de neiging spreekt tot geloofsdwang, overdrijven het gevaar. Als er al een remonstrant zou zijn te vinden, die een andere remonstrant zou willen dwingen tot het belijden van wat die laatste niet geloven wil of kan, dan nog zouden hem daartoe ten enenmale de middelen en instrumenten ontbreken. Dat laatste geldt trouwens voor vrijwel alle kerkgenootschappen in het tegenwoordige Nederland. Wanneer we afzien van een aantal religieuze en sociale enclaves waar het kerkelijke leven nog een overwegende maatschappelijke factor is, kunnen we gerust

stellen dat de godsdienstvrijheid waar Camphuysen van droomde overal in de tegenwoordige verhoudingen in kerk en samenleving tot onvervreemdbaar gemeengoed is geworden (althans toch voor blanke autochthonen).

De tweede keer dat de Remonstranten tot de formulering van een gemeenschappelijke geloofsbelijdenis zijn gekomen, was in 1940. Het jaartal geeft aan die gebeurtenis een zware lading mee. Het gaat immers over het jaar waarin ons land overspoeld werd door het nieuw en hard regime van het nationaal-socialisme. In dat jaar waren de afmetingen van de praktijk van die ideologie misschien nog onvoorstelbaar, maar het was aan velen al wel heel duidelijk, op grond van de observering van wat er in de voorgaande jaren in Duitsland al was geschied, dat er een tijd ging aanbreken van barbaars heidendom die zijn weerga in de geschiedenis niet kende. Het aanbieden van de geloofsbelijdenis aan de Algemene Vergadering in 1941 kan dan ook zonder enige reserve aangemerkt worden als het stellen van een daad: de gloedvolle woorden die er gesproken worden over de liefde van God en over diens heerschappij waarop men hoopt, krijgen extra glans wanneer men bedenkt in welke maatschappelijke omstandigheden zij werden gesproken.

Dit kan een tweede reden zijn om de uitdaging die vandaag voor ons ligt met weinig geestdrift te begroeten. Men kan immers stellen dat de onderneming van het opstellen van een gemeenschappelijke geloofsbelijdenis een zo bijzondere is, dat zij niet dan bij hoge uitzondering aangevat zou moeten worden, en wel alleen dan, wanneer uitzonderlijke omstandigheden daartoe nopen. In theologische termen wordt dan gesproken van een status confessionis, een zodanige toestand dat ware christenen zich genoodzaakt zien op te staan en luid en duidelijk uit te spreken waar zij pal voor staan - in de pregnante betekenis van die uitdrukking: het spreken van een woord als het stellen van een daad. Het bezwaar dat uit deze overwegingen voortvloeit, is dat de huidige omstandigheden niet vergelijkbaar zijn met die van 1621, en al helemaal niet met die van 1940, en dat de huidige omstandigheden het streven naar een gemeenschappelijk geloofsbelijden niet rechtvaardigen.

Tegen dit bezwaar laat zich tweëerlei inbrengen. In de eerste plaats is daar de eerlijke geschiedbeschouwing, die aannemelijk maakt dat bepaalde momenten in de geschiedenis hun blijvende betekenis dikwijls meer ontleen aan hun toevallige plaats in een keten van gebeurtenissen dan aan de intrinsieke waarde van het moment zelf. De remonstrantse belijdenis van 1940 had een voorgeschiedenis die terugreikt tot jaren waarin nog niemand een idee kon hebben van het latere succes van de nationaal-socialistische beweging. De roep om een nieuwe belijdenis was al uitgegaan van de theoloog Roessingh, in de vroege jaren twintig. De eerste ontwerpen stammen uit 1928 en 1930. De reden om eraan te werken was de onvrede die heerste over het gebrek aan inhoud van het vrijzinnig protestantisme. Dat had toen al decennia getamboereerd op zijn beginsel van individuele vrijheid, maar kwam niet toe aan een positieve formulering van wat het zag als de inhoud van christelijk geloof. Toen de belijdenis van 1940 het licht zag, gebeurde dat geenszins als spontane reactie op de gebeurtenissen van de meimaand van dat jaar, maar was zij de vrucht van jarenlang creatief overleg over de kern van het christelijk geloof naar vrijzinnig inzicht. Er staat dan ook geen woord in over barbarij, heidendom of 'pal staan'.

Deze opmerkingen relativiseren de band die er bestaat tussen de vorige belijdenis en het jaartal 1940. Zij doen niets af van de historische betekenis van het gegeven dat die belijdenis juist in 1940 eindelijk tot stand kwam en in 1941 aan de Broederschap werd aangeboden. Dat blijft een bijzondere samenloop van omstandigheden, die aan die tekst van toen unieke glans geeft. Een status confessionis, in de technische betekenis, bood het jaar 1940 wel degelijk; maar de belijdenis zelf was niet in de eerste plaats met het oog op de dringende toestand van dat moment ontworpen.

2. Twee redenen om wel tot gemeenschappelijk belijden te willen komen

Dat brengt mij op wat ik als een eerste reden zie om wel tot gemeenschappelijk belijden te willen komen. In de Kerkorde van de Remonstrantse Broederschap wordt gesteld dat ons kerkgenootschap geloofsbelijdenissen kan aanvaarden, waarin tot uiting komt wat ons bezielt, verenigt en roept. Wat kan nu een aanleiding tot het tot uitdrukking brengen van gezamenlijke bezieling, vereniging en roeping?

Zojuist haalde ik als mogelijk bezwaar aan dat alleen zoiets als de druk van de tijden aanleiding tot zo'n vergaande stap kan zijn: een gemeenschappelijke belijdenis zou een signaal moeten zijn, een ferme klarenstoot, liefst op precies het goede moment. Ik antwoordde daarop dat je in de druk der tijden zelf nooit weet wat het goede moment is - dat valt pas achteraf te beoordelen, wanneer opgemerkt wordt dat dat signaal heeft geklonken.

Ik zou nu een uiteenzetting kunnen geven over de druk van onze eigen tijden. Als ik dat zou willen, zou ik moeten spreken over de grote geestelijke en maatschappelijke verwarring van onze dagen; over de stuurloosheid van de bevolking van ons land, die zich laat meeslepen door onbestemde angstgevoelens; over de zedelijke verwildering van onze jeugd, die opgroeit met beelden en spellen vol geweld, en brandstichting en doodslag als aangenaam tijdverdrijf beschouwt; over de spanningen tussen bevolkingsgroepen, spanningen die niemand wil of nodig acht, maar die door de media breed worden uitgemeten en aangewakkerd; over onze dwalende bestuurders, die krachtdadigheid verwarren met stoer en desnoods grof taalgebruik; over kleinburgerlijkheid die voor fatsoen wordt gehouden; over benepenheid die als rechtvaardigheid wordt verstaan; over holle frazen die voor waarheid worden uitgegeven.

Dat zou ik kunnen doen, om op die manier aan de orde te stellen of toch niet ook de staat van onze samenleving op dit moment een status confessionis is, een tijd van ideologische crisis, die ruimte schept voor de opkomst en bloei van nieuwe, aansprekende denkbeelden, waar we later wel eens spijt van zouden kunnen krijgen, en waartegen we ons nu al krachtig zouden moeten uitspreken om in het oordeel van latere generaties stand te kunnen houden. Maar ik doe dat niet, omdat ik het formuleren van gemeenschappelijk geloven niet afhankelijk wil laten zijn van mijn of uw inschatting van maatschappelijke omstandigheden. Het gaat er naar mijn mening niet om of wij vinden dat de tijd rijp is voor een meer of minder krachtige uitspraak. Het gaat er daarentegen om of wij rijp zijn om in welke tijd dan ook, op ieder gewenst of ongewenst moment, de vraag te beantwoorden wat ons inspireert, samenbindt en onze levensopdracht uitmaakt. De belijdenis van 1940 kon aangeboden worden, omdat men er al meer dan tien jaar mee bezig was geweest. De remonstranten van toen konden spreken op een moment dat wij achteraf als rijp mogen beschouwen, doordat zij zich tevoren ampel hadden bezonnen op wat zij zeggen zouden, niet over hun tijd, maar over hun geloof. Het gaat er om, om het nu maar eens bijbels uit te drukken, onze lampen met olie gevuld te houden, zodat we licht hebben als het donker wordt.

De tweede reden om wel te pogen tot gemeenschappelijk belijden te komen is aan de vorige verwant. Er is reden, zoals ik zojuist zei, om te belijden. Maar waarom moet dat gemeenschappelijk?

Godsdienst en geloof zijn dingen die onderhouden en geoefend moeten worden. Dat gaat nu eenmaal beter in gemeenschappelijkheid dan in je eentje. Het is in vrijzinnige kring niet ongebruikelijk om, als er sprake is van de inhoud van ons geloof, termen te hanteren als 'stamelen' en 'cirkelen rondom een geheim'. We hebben het graag over de ontoereikendheid van de taal, over een verhaal dat een treffender gelijkenis kan bieden dan een abstract begrip, over de noodzaak van andere middelen dan woorden alleen.

Het is enerzijds juist de voorlopigheid van al ons spreken te erkennen. Anderzijds valt er misschien iets voor te zeggen dat het niet aflatend benadrukken van die erkenning het risico in zich bergt dat we de onvoldragenheid en de onrijpheid van ons geloven gaan koesteren. In het licht van de eeuwigheid is niets van wat wij zeggen of tot stand brengen meer dan een enkele rimpeling op de oceaan. Maar het licht van de eeuwigheid laat meer zien dan alleen onze vergankelijkheid. Als wij ons leven in dat licht stellen, zien wij ook dingen als rechtvaardigheid en goedheid, vergeving en verzoening, liefde, waarheid en vrede; zien wij een toekomst van God en mens samen, tijd om te leven, te sterven en op te staan; zien we het koninkrijk van God dat is en komen zal. De eeuwigheid leert ons onze nietigheid te zien; en onze nietigheid leert ons om uit te zien naar wat vanuit die eeuwigheid op ons toekomt, leert ons hopen.

Hoop is voor ons het grote geschenk van ons christelijke geloof. Alwat of -wie te stout op aardse hand is, kent die hoop niet. Op zichzelf biedt ons leven ons verdriet en pijn, ook vreugde en genieting. Maar geen hoop. Hoop is de verwachting dat Gods liefde overwinnen zal. In aardse termen is die verwachting ongegrond. Gekoesterd moet niet worden de twijfel, het stamelen of de ontoereikendheid - die dingen zullen altijd bij ons zijn, daar hoeven we geen werk van te maken. Gekoesterd moeten worden de verwachting en de hoop, en voor die koestering is oefening en inspanning nodig. En dan dus ook het altijd weer net iets hoger leggen van de lat: proberen of je vandaag net iets meer over de inhoud van je eigen, individuele geloof durft te zeggen dan gisteren. Als het ons doel is om in ons eigen geloof sterker te worden, moediger, uitgesprokener, dan denk ik dat de poging, nu en steeds weer, te komen tot een formulering, hoe voorlopig ook, van wat wij in gemeenschappelijkheid geloven, ons daarbij zeer goed zal kunnen helpen.

Johannes Tromp

Algemene Vergadering van Beraad, Amersfoort, 12 maart 2005